

Dolina miru

- Caral, prva civilizacija ameriške celine, je druga najstarejša kultura na svetu, takoj za Mezopotamijo
- Kolosalne piramide, starejše od egipčanskih, kar pojasnjuje odsotnost keramike, so mojstrovina protipotresne arhitekture
- Ljudstvo starega Peruja ni poznalo loncev in vojne

Tekst: Tina Zgonik

Okrogli amfiteater pod Veliko piramido ima izjemno akustiko in je lahko sprejel tri tisoč ljudi, kolikor je bilo prebivalcev svetega mesta. Glasba je bila najbrž najlepša, kar so ustvarili prebivalci Carala. Arheologi so našli vrsto skrbno shranjenih piščali iz kosti živali iz oddaljenih Andov – kondorja in divjih sorodnic lame.

Perujška obala Tihega oceana je eden najbolj krutih in neizprosni krajov na našem planetu. Panamericana, ki povezuje ameriško celino, je tu samo navadna asfaltna cesta, po kateri vozijo tovornjaki. Kilometre in kilometre ni žive duše. Dokler smo še blizu Lime, se iz sipin tu in tam pojavi gruča bednih ribiških barak; ponekod je puščavi v posmeh zasajen rožič. V glavnem pa pustinja, niti sledu o življenju, samo zrak, ki migota v vročini, in vsiljiv veter. Na tem odljudnem kraju so leta 1994 izpod puščavskega peska izkopali piramide, ki so postavile na glavo vse, kar so arheologi dotlej vedeli o nastanku človeške civilizacije.

Prvi, ki je posumil, da se v dolini presihajoče reke Supe, 130 kilometrov severno od Lime, nekaj skriva, je bil ameriški raziskovalec Paul Kosok, ki jo je konec štiridesetih let preletel in iz zraka opazil nenavadne peščene griče ob vznožju hribovja. Ocenil je, da morajo biti delo človeških rok – preveč skladno so bili razpostavljeni in preveč pravilne oblike so bili. Vendar se nikoli ni vrnil, da bi poskusil odkriti kaj več.

Ko je objavil svoje zapiske, je vzbudil nekaj zanimanja. Za njim sta obiskala kraj še dva arheologa, prvi, Perujec, je griče natančneje popisal, drugi, Francoz, pa se je lotil izkopavanja. Ampak kopal je plitvo in ni našel nič posebnega, samo nekaj starega zidovja, pa nobene keramike, ki bi kulturo lahko umestila med dotlej znane. Predvideval je, da je zelo primitivna in zato nezanimiva, in je projekt opustil. Velika napaka!

Končno si je v začetku devetdesetih let nahajališče ogledala arheologinja dr. Ruth Shady, profesorica na sloviti univerzi San Marcos v Limi. Začela je izkopavati in kmalu se je izkazalo, da peščeni griči pod seboj skrivajo piramide. Ampak še vedno niti koščka keramike! Dva meseca je ekipo arheologov vsak večer vprašala, ali so našli kako črepinjo ali kaj kovinskega. Nič! Zato se je odločila, da nehajo brskati naokrog in se lotijo najtežjega: odkopati eno od piramid. To je pomenilo očistiti na tone materiala! Na pomoč ji je priskočil tedanji predsednik, ki je bil po rodu iz Cuzca in je imel občutek za narodno

Ženska je imela v vseh starih južnoameriških kulturah pomemben položaj in je sodelovala pri družbenih in političnih odločitvah. V manjvrednem položaju se je znašla šele po prihodu Špancev, ki so uveljavili patriarhat in mačizem. Figurice iz na soncu žgane gline so našli kot daritev na oltarju.

Foto: Wikipedia

»Relief lakote so ustvarili v spomin ali pa v opomin prihodnjim rodovom, da se kaj takega lahko še ponovi. Ledeniki se že talijo, tako kot so se v času starega Carala. In sploh nismo pripravljeni!« opozarja arheologinja dr. Ruth Shady.

dediščino. Poslal ji je četo vojakov, ki so z lopatami in vedri napadli goro. Kmalu se je iz gmote izluščila veličastna zgradba, ki jo danes imenujemo Velika piramida.

Protipotresna tehnologija

Velika piramida je čudo gradbene tehnologije, vredna tistih v Egiptu. Osnova je velika za dve nogometni igrišči, visoka je kot desetnadstropna stolpnica. Zgrajena je z nizanjem ploščadi, ki jih povezuje stopnišče. Na vrhu so bile zaprte kamrice in oltar, na katerem je dan in noč gorel obredni ogenj. Zrak so dovajali po principu Venturijeve cevi, ki ga je Evropa odkrila šele v 18. stoletju: zgradili so labirint pregrad, ki so ujele veter in ga usmerile, da je sapa enakomerno podpihovala ogenj, ne glede na to, kakšno vreme je bilo zunaj. Zidovi so imeli niše in dvokrilna vrata. Kljub temu arheologi še vedno niso našli niti enega samega kosa lončevine. Shadyjeva se je zavedala, da mora biti zgradba starodavna. Ampak koliko? Odgovor se je skrival znotraj same piramide.

Monumentalna zgradba stoji na globoki plasti gramoza. Debele kamnite zunanje zidove od znotraj podpirajo prečni zidovi, prostori med njimi pa so napolnjeni s »šikrami«. Šikre so grobe mreže iz bombažnih vlaken, napolnjene s kot otroška glava velikimi kamni. Kadar je potres, se ta masa kamenja samo premakne in se na novo posede. Zgradba je prožna, »diha« s seizmičnimi premiki. Ob večjem potresu zunanji zidovi sicer razpokajo, a zgradba ostane cela. Obala Peruja je eno najbolj potresnih območij na našem planetu. Južnotihomorska plošča leze pod južnoameriško in tektonski premiki povzročajo hude potrese, tja do osme stopnje po Richterjevi lestvici. Tak potres se na tej prelomnici lahko zgodi tudi po dvakrat na stoletje. Bogve kako dolgo so Caralci že živeli na tem območju, preden so iznašli način, da se jim zgradbe ne bi ves čas podirale!

Zaradi suhega puščavskega podnebja so bombažne šikre ostale izvrstno ohranjene, privilegij, ki ga arheolog redko doživi. Radiokarbonska analiza je pokazala, da so mreže stare pet tisoč let! Zdaj vemo, da je Caral druga najstarejša kultura na svetu, takoj za Mezopotamijo, in velja za materinsko civilizacijo ameriške celine. Starejši je od piramid v Gizi v Egiptu, kar pojasnjuje odsotnost keramike – niso je še poznali! V samem Caralu so našli sedem piramid in 32 manjših zgradb. Po vsej dolini Supe in bližnji okolici pa je razsejanih vsaj

»Naši predniki niso delali za denar. Plačilo je bil ugled – in zdravnik ga pridobi, če je sposoben dobro zdraviti. Še zdaj tekmujemo med seboj, vsak hoče biti najboljši, pomagati čim več ljudem.«

Piramide so poravnane z nebesnimi telesi in delujejo tudi kot observatoriji. Ob solsticiju prvi sončni žarek pade na glavni oltar. Velike piramide, glavne zgradbe Carala pa so razmeščene tako, da zrcalijo gibanje lune.

25 velikih naselij in več pomembnih piramid. Vsaka je malo drugačna in je verjetno imela poseben namen. Največje imajo ob vznožju okrogel amfiteater z izjemno akustiko. Če so se gledalci razpostavili tudi po ploščadih piramide, so javne ceremonije in praznovanja lahko gledali najbrž vsi prebivalci Carala, prostora je za več kot tri tisoč ljudi. Gotovo so bili izjemni glasbeniki, ker so arheologi našli vrsto skrbno shranjenih piščali iz kosti, dovolj za cel orkester. Na najmanjši piramidi lahko na ploščadi na vrhu stoji samo en človek, najbrž je bila namenjena za »individualne seanse«. Spet pred drugo stoji preprost kamnit monolit, ki je bil namenjen kot pripomoček za koledar. Orientacija piramid zrcali nebo. Opazovali so sončne obrate, lunine mene in pojav Siriusa, zvezde, ki so jo uporabljali pri navigaciji na morju.

Kutura Caral se je razvila v dolini reke Supe, ki v sušni dobi za več kot pol leta presahne. Kmetje so polja namakali s podtalnico, ki se steka v morje s pogorja Andov. In spet nenavadno: glavni pridelek je bil bombaž, rastlina, ki sploh ni užitna! Gojili so ga v štirih barvah in skrbno pazili, da se sorte niso mešale med seboj. Iz bombaža so pletli ribiške mreže.

Samo mesto Caral leži šestnajst kilometrov od morja, ob obali pa so še druga naselja stare kulture, najbolj znana sta Aspero ob izlivu reke Supe in Vichama malo bolj južno navzdol. Celotno območje lahko prečkaš z avtomobilom v pol ure, staroselci pa so peš najbrž potrebovali ves dan, še posebej, če so bili otovorjeni z ribami in krompirjem.

Juha na kamen

V eni od obalnih piramid so na oltarju našli ostanke modrega kita, vlakna ribiških mrež in celo delce čolna, točno takega, s kakršnimi danes Perujci privabljajo turiste – pravijo jim »konjički iz ločja« – to so tanki, podolgovati rilčasti čolni, ki odlično lomijo valove, je pa treba biti izurjen, da se ne prevrneš. S temi zobotrebci so se caralski ribiči znali spraviti na kita! Ribe in morske sadeže so potem zamenjevali za poljščine z vrtov ob gornjem toku reke. Pridelovali so buče, fižol, krompir, sladki krompir, avokado in čili, gojili zajce in sadili avokado ter guajabo. Koruza je prišla v te kraje šele v poznem obdobju in je slabo rodila. Vodo so nosili v izdolbenih bučah, ki so služile tudi za kuhanje z vročimi kamni.

Postopek je tak: marinirano oziroma nasekljano hrano so položili v skledo in dolili vodo. Potem so vanjo vrgli razbeljen kamen, ki je vse skupaj skuhal (nočem vedeti, koliko je bilo pri tem opeklin). Nekaj podobnega še vedno počnejo v Boliviji – v Potosi pripravljajo slovito k'alaphurko, koruzno juho z vročim kamnom, samo da se je priprava v tisočletjih malo spremenila: danes juho na tričetr št skuhajo v loncu in servirajo z razbeljenim kamnom, ki delo dokonča. Potosi je rudarsko mesto na 4000 metrih, kjer je večina leta zelo hladno. Pravijo, da se da kamen v juho, da se takoj ne shladi, v starih časih, ko še ni bilo loncev, pa je bil to edini način, da so hrano skuhali v vodi.

Druga poslastica je peka v zemljanki (pachamanca), še en način priprave hrane, ki je preživel tisočletja. Živila (krompir, ribe, meso, koruzne huminte ipd.) začinijo ali marinirajo, medtem pa izkopljejo jamo, jo obložijo s kamni in močno zakurijo. Ko so kamni dovolj razbeljeni, položijo v jamo hrano in jo pokrijejo s plastjo vročih kamnov, da se speče v lastnem soku. Na Visoki planoti si kmetje še zdaj na polju tako pripravljajo kosilo.

Današnji prebivalci starih Andov imajo s prvimi kulturami najbrž več skupnega, kot jih imamo Evropejci z Egiptom in Mezopotamijo. Ampak čeprav so ohranili navade, se je spomin na matično ljudstvo izgubil. Današnji naseljenci do starodavnih ostankov ne čutijo nobene posebne ljubezni. Arheologov ne marajo preveč, pravijo, da jim »kradejo zemljo«. Prisvajanje »nikogaršnje« zemlje je v Peruju velik biznis in nič jim ni prav, da se razglasi za kulturno dediščino. V devetdesetih letih so bili ti kraji divjina, prav ironično, daleč od civilizacije. Kot na Divjem zahodu si je vsak lahko vzel, kar je hotel. Dr. Ruth Shady bo zato šepala do konca življenja ...

Domačinom, ki pomagajo pri izkopavanju, plačo še danes izplačuje v gotovini, preprosti ljudje nimajo računa na banki. Arheologinja je zato nekoč z avtom iz Lime prinašala denar. Lopovi so jo pričakali v zasedi, streljali nanjo in bi skoraj umrla. Ena krogla je šla čisto blizu hrbtenice in za las zgrešila ledvice. Druga ji je hudo poškodovala koleno. Še ko je ležala v bolnišnici, so se nadaljevale grožnje, da jo bodo ubili. Dvajset let ni bilo dovolj varno, da bi se vrnila. Raziskavo je vodila iz Lime. Šele odkar je Caral postal turistična znamenitost, lahko spet svobodno prihaja na kraj, ki ga je odkrila.

Caral so uničile podnebne spremembe. Zadnji dve stoletji so pustošile ujme, suše so bile vse hujše in prebivalci so trpeli dolga obdobja lakote. Eno takih obdobj so upodobili na reliefu lakote – dolge vrste sestradanih, mnogo umrlih, postavljenih na glavo.

Piramide so bile obredno, politično in administrativno središče. Pod njimi so stala bivališča elite – kolibe iz šibja in s stenami iz ilovice, enake kot tiste, v katerih so živeli kmetje, samo da so bile izdelane bolj skrbno in lepo prebeljene. Nižji razred, delavci, rokodelci, kmetje in ribiči so si koče postavljali na terasah, ki so se kot otočki dvigale nad polji – najbrž so se tako zavarovali pred poplavami.

Caral je bilo prvo ljudstvo v Južni Ameriki, kjer se je razvila centralna oblast in hierarhija. Najuglednejši položaj je imela visoka svečenica – šamanka, celo vladarji so trepetali pred njo. Verjetno so imele te ženske posebne moči in znanja. Bile so zaznamovane – v eni izmed piramid so na oltarju našli tri figurice iz na soncu sušene gline: svečenico in vladarski par. Šamanka je glavo višja od drugih dveh in ima 28 prstov. Dodatni prst je v Andih še danes znamenje nadnaravnih sposobnosti in ni pomembno, v kakšni družini se rodiš. Visoka svečenica se najbrž ni rodila v razredu aristokracije. Vseeno jo moški vladar gleda z izrazom smrtno groze. Bog vedi, česa je bila ženska sposobna!

Bombaž v štirih barvah. V Caralu so pred desetletjem spet začeli gojiti bombaž, ki je bil nekoč najpomembnejši pridelek nasadov ob reki Supe. Caralci so tkali s statvami, privezanimi čez pas, in s paličicami, podobno kot za krošet.

Najdba kulture Caral je pomenila revolucijo v razumevanju, kako nastane civilizacija in kaj je potrebno za tehnološki razvoj. Leta 2009 je UNESCO Caral razglasil za kulturno dediščino človeštva.

In vendar, na vsem področju kulture Caral, po vsej dolini reke Supe, v nobenem obdobju v tisoč letih, kolikor je obstajala, arheologi niso našli orožja, čeprav so dokazi, da ljudstvo ni bilo izolirano od sveta. V okrasju so našli eksotične elemente, ki so jih Caralci dobili iz daljnih krajev z blagovno izmenjavo in darili.

Cela vrsta dokazov je, da so imeli stike z daljnimi kraji: z Andov so prinašali kosti kondorja in kamelidov (divjih predhodnikov lame) za izdelovanje glasbil in kožuhovino opic, vladarji so se krasili s pisanim perjem tropskih ptic, iz današnje Brazilije so prinašali mineralne pigmente za barvanje, z obale Ekvadorja pa trnasto lupino školjke *spondyllus* za obrede in zdravilna zelišča, ki na obrežju reke Supe ne rastejo.

Tisoč let miru

Tisoč let so živeli v miru brez ene same vojne. Sovražnikov niso imeli, kar najbrž nekaj pove tudi o miroljubnosti drugih ljudstev, s katerimi so prihajali v stik. Aristokracija, čeprav statusno ločena od kmečkega prebivalstva, je najbrž vladala z javnim konsenzom, zagotovo je pomembno vlogo igrala religija. Mogoče so eliti pomagali potresi in poplave, ki so naganjali strah v kosti prebivalcem Carala. Najbrž so obredi služili tudi za »pomirjanje« teh nadčloveških sil.

Caral ni imel ne obzidja ne trdnjav ne jetniških celic, nobenih mučilnih ali kaznovanih naprav, niti sledu o nasilju. To je arheologe stare šole zmedlo še bolj kot odsotnost keramike.

Do najdbe Carala je veljalo, da do napredka (»napredka«) pride zaradi vojne: ljudstvo, ki se ali brani ali napada, se je prisiljeno tehnološko razviti in se dobro organizirati, kar požene napredek in specializacijo tudi na drugih področjih. Eliti status zleze v glavo in oblasti noče več izpustiti. Oblastniki najdejo načine, da poudarijo razlike med seboj in prebivalstvom. Ustvariti poskušajo vtis, da so

bližje bogu in da so vsemogočni, kar je eden od motivov za gradnjo monumentalne arhitekture in izvajanje nasilja nad prebivalstvom, ki naj bi mu služili. Tako je bilo v Sumeriji in v Egiptu, tako je bilo na Kitajskem. Ker v Caralu ni bilo sledu o vojni, so ga sprva odpisali kot manjvredno, nerazvito kulturo.

Razvoja caralske kulture pa ni poganjal ne strah ne pohlep po materialnih dobrinah. Očitno je imela caralska aristokracija druge metode, kako ohranjati status. Neki staroselski zdravilec iz Bolivije mi je nekoč pojasnil: »Naši predniki niso delali za denar, ljudje ga tudi niso imeli. Plačilo je bil ugled – in zdravnik pridobi ugled, če je sposoben dobro zdraviti, zato so se vsi trudili. Še zdaj tekmujejo med sabo, vsak hoče biti najboljši, pomagati čim več ljudem.« Morda so se caralski vladarji res trudili, da bi bilo vsem dobro?

Morda je bilo tako, ker so stoletja družbo v veliki meri urejale ženske, svečenice?

Za zahodnjaški um je vojna pogoj za nastanek civilizacije – in ne, recimo, sposobnost sobivanja v harmoniji. Ni čudno, da se nam (zahodnjakom) Indijanci posmihajo in nas imajo za otročje, za nedorasle. Kasneje, po zatonu Carala, so tudi oni imeli vojne, a so se bojevali z loki in puščicami, s fračami in kamnometi, s pestmi.

Najvišje mesto v religiozni hierarhiji je pogosto prevzemala ženska svečenica.

Perujci privabljajo turiste s podolgovatimi rilčastimi čolni, ki odlično lomijo valove. S temi zobotrebci so se caralski ribiči znali spraviti na kita!

Nikoli niso razvili orožja za množično uničevanje in so tudi med vojaškimi spopadi spoštovali, da sovražnikovega imetja ne smejo dotakniti. Polje je last matere zemlje. Polja se ne tepta. Ni popolnoma jasno, kaj je prebivalce Carala pognalo od doma, ampak zadnjih dvesto let jim ni šlo najbolje. Doživeli so niz hudih potresov, eden je razklal veliko piramido na dvoje. Razpoka se je naredila čez osrednjo dvorano in razklala glavni oltar, kar nikakor ni moglo biti dobro znamenje. Del piramide se je ugreznil. Napovedoval se je konec sveta.

Ganljivi odhod

Potresom so sledile dolgotrajne, ponavljajoče se suše. Najbrž je prišlo do obdobja večjih podnebnih sprememb, mogoče hujši pojava el niña. Morje ob obali se je segrelo, velike morske živali so se umaknile. Ribiči so z lova kitov, morskih psov in morskih levov prešli na manjše ribe, pletenje mrež se je spremenilo.

Zaradi otoplitve so se začeli taliti ledeniki v Andih in v dolino začeli potiskati grušč in kamenje in zasipavali plodne bregove reke. Hudi vetrovi so dvigovali pesek, ki je začel pokrivali polja. Prihajalo je do hudih lakot. Eno tako so obeležili na reliefu sestradanih v Vichami: vrste sestradanih ljudi, sama rebra in luknja v želodcu. Tisti, ki so obrnjeni na glavo, so mrtvi. Mogoče se jim je po takih obdobjih uspelo pobrati in so vztrajali, relief pa naredili v spomin ali opomin, da se lahko še kdaj zgodi.

V obupu so začeli prezidavati piramide, naredili so omenjeni relief, ga spet zasuli in čez zgradili nekaj drugega. V zadnjih dvesto letih se pozna, da so poskušali nekaj spremeniti. Iz tistega časa je ohranjeno okostje (eno in edino), ki je bilo najverjetneje prvo človeško

žrtvovanje, tako značilno za nekatere druge, kasnejše kulture Južne in Srednje Amerike. Ampak tudi nove obredne prakse, prenova piramid, menjava vlade in sistema niso rešile osnovne težave – spremembe podnebja. V dolini reke Supe se ni dalo več živeti, obala naprej na jug in na sever pa je bila že prej sama puščava. Ni bilo drugega izhoda kot oditi drugam. Živo si lahko predstavljam ta prizor: sestradani, prestrašeni ljudje, izmzgani od suše, bombaža ni več, da bi pletli mreže, polja so zasuta s peskom, rečno korito je suho, nekaj zanikrnih rastlinic še životari, pride čas, ko bi morali sejati, čakajo, pa ni dežja, pesek je neobvladljiv.

Šamani gledajo v zajčje drobovje in vidijo: ne bo dežja ... če ne odidem, bomo vsi pomrli. In kaka babica, kak dedek se odloči, da noče od doma, da raje tu umre, kak starec ni sposoben dolge hoje. Preostali začnejo nabirati kamne, tone in tone kamnov, in jih v koših nosijo na piramide. Ko so prišli na ta kraj arheologi, so našli piramide dvakrat prekrte – zgoraj z nanosi peska, zato so nevajenemu očesu izgledale kot hribi ali sipine, spodaj pa s plastjo kamenja, delom človeških rok, da bi piramide zaščitili pred vremenom, gotovo v veri, da se bodo oni ali pa morda njihovi potomci nekoč znova vrnili v ta kraj in zaživel po starem.

Najbrž so se napotili v gorovje – saj drugam se ni dalo. Ljudstvo gotovo ni kar izginilo. Poti so poznali s trgovskih pohodov, vedeli so za luknje, kjer se najde malo vode. Bili so ljudje puščave. Ne vemo, kje so se ponovno ustalili. Prav mogoče je, da je njihova selitev botrovala nastanku kasnejših kultur višje gori v Andih: najbolj znani sta Chavin, kultura »smrkavih mojstrov« (smrkavih od jemanja taktusa san pedro), in Wari, perujska sestra dvojčica civilizacije Tiwanaku v Boliviji. Ampak v Caral se niso vrnili nikoli več. ■